

DARINKO MUNIĆ

**ARHIVSKA GRAĐA
FONDA »ISUSOVAČKI SAMOSTANI — RIJEKA«
U ARHIVU HRVATSKE U ZAGREBU**

U Arhivu Hrvatske u Zagrebu pod signaturom VO (»Vjerske organizacije«) — 4 pohranjen je fond arhivske građe pod naslovom: **»Isusovački samostani (Acta monasteriorum Iesuitarum)«**. Radi se o vrlo opsežnoj grupi dokumenata, u kojoj su pohranjeni spisi isusovačkih kolegija: Zagreb, Rijeka, Varaždin, Požega i Osijek.¹ Vremenski raspon sačuvanih dokumenata za spomenute kolegije reda isusovaca razdoblje je od 1226. do 1785. godine. Prema Vodiču XL Arhiva Hrvatske,² spisi isusovačkih kolegija raspoređeni su na ovaj način:

I Zagreb,	god. 1226—1787,	kart. kut. 16 + 5
II Varaždin,	god. 1249—1784,	„ „ 12
III Požega,	god. 1689—1784,	„ „ 11
IV Rijeka,	god. 1464—1785,	„ „ 23 ³
V Osijek,	god. 1689—1777,	„ „ 1.

¹ Najopćenitije podatke o cjelokupnom fondu dao je Josip BUTORAC u prikazu: **Arhivi Isusovačkih kolegija u Hrvatskoj**, Bogoslovska smotra, god. XXXIII, br. 2, Zagreb 1963, str. 109—121 (Rubrika: Izvori i građa). Na upozorenje o postojanju arhiva isusovačkog kolegija u Rijeci nailazimo i u prilogu Miljenka PAN-DŽIĆA, **Pregled građe Arhiva Hrvatske do 1848. g. za područje Gorskog kotara, Istre, Hrvatskog primorja i njegovih otoka**, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu (dalje: VHARiP), sv. XXIII, Pazin — Rijeka 1980, str. 209.

² Vidi: Vodič XL Arhiv Hrvatske u Zagrebu, str. 8. U Vodiču se fondovi arhivske građe o isusovcima podvode pod naziv »Isusovački samostani«. Isusovci, međutim, nemaju samostane nego »kolegije« (ukoliko se u tim zavodima odgajaju budući članovi Družbe) ili »rezidencije« (ako obavljaju pastoralnu službu), odnosno »kuće«. To valja imati u vidu, jer smo mi u našem prilogu ponegdje zadržali i termin »samostani« s obzirom na spomenuti Vodič i fondove pohranjene u Arhivu Hrvatske.

³ Broj kutija naznačen je prema najnovijem uređenju fonda, iako u Vodiču stoji naznaka da kutija ima 45. Vidi: Vodič XL, str. 8.

Začetke isusovačkog reda nalazimo god. 1534, kada mu je temelje postavio Ignacije Loyola, a njegovi su pomagači bili P. Faber, Franjo Ksaverski i dr. Nekoliko godina kasnije (1540) bulom pape Pavla III »Regimini militantis ecclesiae« odobren je osnutak Družbe Isusove, kao posebnog katoličkog reda. Organizacija i život reda imali su vojnički karakter. Red je uglavnom korišten za protureformatorske ciljeve, pa su odgoj i obrazovanje pripadnika reda, a potom i propovijedanje njegovih članova, bili usmjereni u pravcu suzbijanja krivovjerna. Nakon gotovo dva i pol stoljeća djelatnosti isusovačkog reda, širom Evrope i u nekim zemljama prekomorja, red je god. 1773. dokinut bulom »Dominis ac redemptor noster« pape Klementa XIV.

U naše su krajeve isusovci došli uskoro nakon osnutka njihova reda, pa ih u Dubrovniku zatičemo već 1560. godine. Početkom XVII st. Družba Isusova ima svoje predstavnike i u drugim većim centrima Hrvatske. Tako su 1606. god. isusovci već u Zagrebu, gdje slijedeće godine otvaraju prvu javnu gimnaziju. Potom ih 1627. god. nalazimo u Rijeci (nekoliko godina nakon njihove pojave u Trstu). Zatim svoja sjedišta osnivaju u Varaždinu, Požegi i Osijeku.

Prema do sada poznatim podacima, čini se da je Družba Isusova prvi put spomenuta u vezi s Rijekom 1625. godine. Tada je, naime, Ferdinand II diplomom prepustio »in perpetuo al collegio dei Gesuiti la metà della decima del vino, delle granaglie, e degli agnelli, la qual metà Fiume prestava al sovrano erario«. ⁴ To je vrijeme kada se Rijeka i susjedne općine — Kastav, Veprinac i Mošćenice — nalaze u posjedu habsburške kuće. ⁵ A od 1613. god. Kastavsku je gospoštiju zakupio grof Baltazar Thonhausen, koji ju je 1625. god. poklonio isusovcima iz Judenburga. Uskoro grof Thonhausen umire, a njegova udovica Ursula daruje posjed 1630. god. Družbi Isusovoj na uzdržavanje i pomaže im novčano u stvaranju kolegija. Donacija je potvrđena ispravom Ferdinanda II od 10. III 1633. godine. U realan posjed Kastva, Veprinca i Mošćenica riječki kolegij isusovaca došao je 14. srpnja 1637, nakon što su konačno poravnati računi s kolegijem u Judenburgu. ⁶

Već i letimičnim pregledom godina datacije pohranjene arhivske građe uočava se da su u fondovima pohranjeni spisi koji su nastali monogo ranije od osnutka isusovačkog reda i dolaska u naše krajeve, a ima i spisa koji su nastali nakon njegova ukinuća 1773. godine. Spisi su marljivo pohranjivani u arhivima pojedinih isusovačkih kolegija, a iz njihova sadržaja izvire cjelokupna djelatnost Družbe Isusove ne samo na području na kojem su se nalazili nego i van njega. Osobito su značajni dokumenti koji su nastali prije njihova dolaska, jer daju uvida u cjelokupnu povijesnu situaciju vremena

⁴ »...na trajno uživanje isusovačkom kolegiju polovicu od desetine u vinu, žitu i janjcima, koju je polovicu Rijeka (Riječka općina — M. D.) davala u blagajnu vrhovnog gospodara«. Vidi: Giovanni KOBLEK, *Memorie per la storia della città di Fiume*, Vol. I, Rijeka-Trst, Prima ristampa 1978, str. 106—107.

⁵ Habsburška je kuća u posjed Rijeke, Kastva, Veprinca i Mošćenica došla 1466. godine, nakon što je preminuo posljednji predstavnik porodice Walsee — Wolfgang V, koji je godinu dana prije smrti (1465) te posjede ostavio oporukom caru Fridrichu III.

⁶ G. KOBLEK, n. dj., str. 107.

koje im prethodi. Arhivi »isusovačkih samostana« vrlo su značajni jer omogućuju uvid u političke, pravne, gospodarske i kulturne prilike minulog vremena.

Ovdje ćemo se pozabaviti samo deskripcijom arhivske građe fonda »Isusovački samostani — Rijeka« čiji dokumenti daju mogućnost rasvjetljavanja povijesnih odrednica i zbivanja općina na Kvarnerskom zaljevu — Rijeke, Kastva, Veprinca i Mošćenica, zatim dijela Hrvatskog primorja, te istočne obale Istre. Dakako, posredni izvorni materijali upućuju na društveno-političke veze i s ostalim krajevima, ponajprije obližnjim geopolitičkim područjem, a potom i onim udaljenijim — Istra, Kranjska i dr.

Spisi fonda »Isusovački samostani — Rijeka« pohranjeni su u 23 kutije.⁷ Prema broju svežnjeva to je jedan od većih arhivskih fondova u okviru građe pod naslovom Vjerske organizacije. Fond je sređen, a prema novoj numeraciji kutija, numeracija ide od XLIII—L i Dodatak od LII—LXVI. Stara numeracija, dopisana u zgradama uz novu, također rimskim brojevima, bila je od XXXI—XLI i Dodatak 1—37. Uz to je na svakoj kutiji u zgradama označen i broj fascikala u svakoj kutiji, pa u prvom dijelu oznake arapskim brojevima idu od 1—13/14, a u Dodatku od 1/4—36.⁸ Osim toga, na svakoj su kutiji označene godine koje obasiže pohranjena arhivska građa, te numeracija pohranjenih spisa.⁹

Prema prikazu iz Vodiča XL Arhiva Hrvatske, pohranjeni dokumenti u fondu »Isusovački samostani — Rijeka« obasižu vremensko razdoblje od 1464. do 1785. Prema tim podacima, spomenuti fond treći je fond isusovačkih kolegija po veličini. Od njega su po vremenskom opsegu veći samo spisi zagrebačkog kolegija 1226—1785. i varaždinskog 1249—1784. A po broju kutija u kojima je građa pohranjena bio bi to po opsegu najveći fond arhivskog materijala.¹⁰

Iz iznesenih podataka o arhivu isusovačkog kolegija u Rijeci vidljivo je da u arhivu nisu bili čuvani samo suvremeni dokumenti vezani uz djelatnost reda, već i dokumenti koji su nastali ranije, odnosno kasnije, nakon njegovoga dokućuća. To je vrlo značajno jer kritičko-znanstvena analiza takvih dokumenata daje mogućnost sagledavanja širih povijesnih odrednica na spomenutom geopolitičkom području, koje nisu bile ovisne o djelatnosti samoga reda. Dakako, ti su spisi čuvani ponajviše zbog specifičnih razloga, pa njihovu vjerodostojnost valja najčešće podvrći pod svestraniju analizu o njihovoj izvornosti. Ipak i takvi dokumenti daju posredna saznanja o povijesnim prilakama koje su prethodile vremenu dolaska i djelatnosti isusovaca na području Kvarnerskog zaljeva. Drugim riječima, radi se najčešće o posred-

⁷ U prvom dijelu arhivske građe fonda »Isusovački samostani — Rijeka« postoji i kutija LI koja je, međutim, prazna.

⁸ Prema starom Vodiču XL Arhiva Hrvatske u Dodatku je označen i Fasc. 37. Razni spisi, ali ga nakon posljednjeg uređenja fonda više tu ne nalazimo. Ti su spisi najvjerojatnije uvršteni u one fondove i svežnjeve kamo prirodno i pripadaju, odnosno u posebnu kutiju: Razni crkveni spisi (Acta varia ecclesiastica), svežanj I. Vidi: Vodič XL Arhiva Hrvatske u Zagrebu, str. 19 (desno gore).

⁹ Npr.: »Isusovački samostani — Rijeka (Ecclesiastica collectio)«. Svežanj: XLIII (XXXIV) (1). Br. spisa: 1—33. Godine 1545—1686.

¹⁰ Vidi naprijed pregled pohranjene građe fonda »Isusovačkih samostana«, I—V.

nim izvorima, koji u komparativnom pogledu mogu nadomjestiti izgubljene ili nedostatne izvorne materijale, pa tako postaju izvori prvoga reda za razdoblje prije dolaska isusovaca na područje Rijeke, Kastva, Veprinca i Mošćenica.

Jezik pohranjenih spisa vrlo je raznolik. Ističu se, međutim, spisi pisani talijanskim i latinskim jezikom, kojih ima najviše. To je posve prirodno i razumljivo s obzirom na vrijeme i geografski prostor njihove provenijencije. Njemački je jezik u spisima bio u nešto manjoj mjeri upotrebljavan, ali, dakako, broj spisa pisanih određenim jezikom nije toliko značajan, koliko sadržaj samih spisa. Konačno, među pohranjenim arhivskim materijalom nailazimo i na vrlo mali i rijedak broj spisa pisanih hrvatskim jezikom, s uporabom čakavskog narječja. To su uglavnom kraći spisi, ugovori, pisma i sl. s nadnevkom iz Kastva, Grobnika. I to korespondira s prilikama, geografskim prostorom i vremenom u kojem su spisi nastali. To istovremeno nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da je hrvatski jezik kroz čakavsko narječje bio govorni jezik domaćeg stanovništva ovih krajeva. A neka pisma kneginje Frankopan iz XVII st., pisana iz Grobnika,¹¹ ukazuju na to da hrvatski jezik nije bio zapostavljen i nepoznat i višim krugovima društva. Osim toga, neke značajke jezika ušle su u svakidašnju upotrebu, pa imena pojedinih lokaliteta i dužnosti nailazimo i u dokumentima pisanim talijanskim, njemačkim i latinskim jezikom.

Pismo koje je upotrebljavano je latinsko, humanistika, a u njemačkim tekstovima nailazimo i na noviju goticu. Vrlo rijetko ostavljene su i zabilježbe glagoljicom. Rukopisi spisa su dakako različiti, jer se radi o spisima nastalim na raznim mjestima i u velikom vremenskom rasponu.

Prema općim podacima, fond arhivskih dokumenata isusovačkog kolegija u Rijeci nastao je u prvom redu pohranjivanjem spisa vezanih uz djelatnost samoga reda. Uz to, u arhivu su bili pohranjeni i ranije nastali spisi koji se odnose na spomenuto područje, odnosno dokumenti nastali prije dolaska isusovaca u Rijeku, a vezani su uz ishođenje određenih prava, povlastica i sl. To je sasvim prirodno jer je red isusovaca nastojao u određenim povijesnim trenucima imati podlogu za prava koja je koristio.

Već je naprijed rečeno da je isusovački red na području sjevernog Kvarnera stupio 30-tih godina XVII stoljeća, a u realan posjed Kastavske gospoštije ušao je 40-tih godina XVII stoljeća. Područje na kojem se od doseljenja Slavena izmijenilo nekoliko vrhovnih gospodara (akvilejski patrijarh, devinska gospoda, Walseeovci) dolazi tako definitivno pod vrhovništvo riječkog kolegija. Rijeka, Kastav s Kastavštinom i Halubjem, Veprinac, Mošćenice i Podbreg ostat će pod vrhovništvom isusovaca gotovo jedno stoljeće i pol. Ukinućem reda 1773. god. svu imovinu i arhivalije Družbe Isusove u Rijeci preuzela je Ugarska kraljevska komora.¹² Najveći dio arhivske građe svih isusovačkih kolegija na našem području, pa tako i riječkog kolegija, preuzeo je u Budimpešti 1850. god. Ivan Kukuljević Sakcinski, te ju je potom prenio u Zemaljski arhiv u Zagrebu, odnosno današnji Arhiv Hrvatske.

¹¹ Misli se na pisma kneginje Frankopan, što ih je iz Grobnika pisala rektoru riječkog isusovačkog kolegija.

¹² Vidi: Izvod iz inventara preuzetih dobara riječkog kolegija od 23. rujna 1773, G. KOBLER, n. dj., str. 117—118.

»Manje važne dokumente tzv. 'inutilia'«¹³ preuzeo je Arhiv Hrvatske tek 1960. godine. Temelj toga preuzeća bio je Mirovni ugovor između Jugoslavije i Mađarske, sklopljen nakon svršetka drugog svjetskog rata.

Time je u Arhivu Hrvatske okupljen velik broj dokumenata koji se odnose na djelatnost isusovaca u našim krajevima. Svi dokumenti nisu okupljeni, pa će rad u drugim arhivima (Beč, Graz, Ljubljana) pripomoći u rasvjetljavanju određene povijesne problematike iz vremena isusovaca u nas.¹⁴

U posljednjih nekoliko godina suradnici Arhiva Hrvatske u Zagrebu učinili su vidne napore na sređivanju arhiva »isusovačkog samostana« u Rijeci. Građa je stavljena u nove kutije s točno označenom količinom spisa, godinama nastanka spisa, a sačuvane su i stare oznake. Spisi riječkog kolegija postali su tako mnogo pristupačniji za znanstveno-kritičku obradu.

Fond »Isusovački samostani — Rijeka« sadrži nadasve značajnu arhivsku građu o životu i djelatnosti isusovaca na području općina i mjesta Kvarnerskog zaljeva. Građa pohranjena u Arhivu Hrvatske odnosi se na pravnu, političku, gospodarstvenu, crkvenu i kulturnu (književnost, pismenost, školstvo, umjetnost i graditeljstvo) povijest istočnoobalnog područja Istre i obalnog područja Kvarnerskog zaljeva do Rječine. Građa je u prvom redu značajna za razotkrivanje povijesnog razvoja Rijeke, srednjovjekovnih općina — Kastav, Veprinac i Mošćenice, te niza susjednih mjesta: Bakar, Grobnik, Trsat, Lovran, Brseč, te Buzet, Pazin, Pula i dr.¹⁵

S obzirom na prirodu našeg priloga, ovom se prigodom ne daje iscrpan popis arhivske građe pohranjene u fondu »isusovačkog samostana« u Rijeci, već se ograničavamo na iznošenje sumarnog pregleda sačuvanih arhivalija, čime se zapravo ne iscrpljuje mogućnost izrade potpunog inventara sačuvanih spisa. Zadatak je ponajprije upozoriti na osnovne sadržaje pohranjenih dokumentarnih spisa, kako bi se uočila vrijednost sačuvane građe te ujedno ukazalo na mogućnosti koje ta građa pruža u daljem znanstveno-istraživačkom radu.

Sumarni prikaz arhivske građe ukazuje na činjenicu da su riječki isusovci sačuvali velik broj dokumenata, koji su neobično značajni za cjelokupnu prošlost područja na kojem su oni djelovali. Ovdje ćemo nabrojiti neke od tih dokumenata, bez obzira na to u kojoj se kutiji nalaze,¹⁶ za koje nam se čini da daju putokaz u moguća znanstvena istraživanja političkih, pravnih, gospodarstvenih, crkvenih i kulturnih prilika i odnosa u vrijeme

¹³ Vodič XL Arhiva Hrvatske, str. 8. Prema novijim stajalištima povijesne znanosti, nije oportuno dokumente razvrstavati na manje i više važne, budući da svaki dokument, ukoliko je vjerodostojan, sadrži u sebi određenu poruku iz prošlosti. Često i neoriginalni dokumenti s točnim sadržajem mogu poslužiti rekonstrukciji pojedinih događaja, stanja ili situacije, pa tako i falsificirani dokumenti govore o određenom stanju i prilikama. Sve to, međutim, ne znači da svaki dokument ne treba pomnivo kritički analizirati prije prihvaćanja ili odbacivanja njegova sadržaja.

¹⁴ Vidi: Vodič XL Arhiva Hrvatske, str. 8.

¹⁵ U svežnju **Razni crkveni spisi** nalaze se spisi koji se odnose na Senj, ali i tri istrzana lista iz Riječke knjige vjenčanih 1593—1594. godine, koji su pisani glagoljicom.

¹⁶ Već smo naprijed dali opis kutija i podatke o njima. Vidi: bilj 9. Uz to vidi i Vodič XL Arhiva Hrvatske, str. 16—17, gdje su donijeti regesti nekih dokumenata iz arhivskog fonda »Isusovački samostani u Rijeci«.

široke aktivnosti Družbe Isusove u Rijeci, točnije u razdoblju od početka XVII do pod kraj XVIII stoljeća. Ne treba mimoći ni arhivsku građu koja je prema dataciji nastala i prije naprijed označenog vremena.

Među pohranjenim arhivalijama između ostalog sačuvani su: statuti i statutarne odredbe (Kastav, Podbreg), urbari (Mošćenice) i urbarijalne odredbe, izvodi i kopije iz općinskih statuta, desetinska podavanja u plodovima (žito, vino) i mladim životinjama, podavanja životinja (svinje), prihodi, sporovi, uprava u Kastavskoj gospoštiji, akti o razmeđivanju, međaši i sporovi oko pojedinih lokaliteta (Veprinac-Kastav, Rijeka-Kastav, npr.), popisi straže, dokumenti o vršenju stražarske službe («Bir straxe»), različiti ugovori, testamenti, darovnice, namire, ostavštine, zakupi, dugovanja, dokumenti o raznim sporovima, zapisnici i izvještaji o bunama i ustancima u Kastvu, dokumenti vezani uz djelatnost kastavskih kapetana, sudaca, vijećnika i kancelara, dokumenti o slučaju kapetana F. Morellija, razni sudski akti o krivičnim djelima, osudama za lopovluke, izgrede, nereda i sl., izvodi iz različitih procesa, troškovi, podavanja, inventari, različite note kastavskih podložnika, različita korespondencija. Sačuvan je i niz spisa vezanih za djelatnost kolegija u Rijeci, kao npr. procjena kuća u vlasništvu reda isusovaca u Rijeci, spor s riječkim augustincima, spor s općinom Mošćenice, popis privilegije Družbe Isusove, zatim su tu spisi o upravnim i socijalnim prilikama, planovi i programi, troškovnici, računi o isplati crkvenih objekata, planovi i ukazi o javnim radovima na utvrđivanju u okolici Rijeke, razni planovi gradnje crkava, crkveni inventari, izvještaji o stanju na području bogoslužja, o crkvama, vjernicima i crkvenim službenicima, a tu su i različiti školski spisi vezani uz rad riječkog kolegija, njegove prihode i rashode, rad i nastavu koja se obavljala u okviru kolegija, dokumenti o rektorima, profesorima i učenicima kolegija, o programima školovanja, dnevnicima i kronikama, dokumentacija vezana uz opatiju sv. Jakova u Opatiji i dr. Dio dokumenata čine i spisi vezani uz gospodarstvene prilike i stanje na području Rijeke i Kastavske gospoštije, pa tako uz već neke naprijed spomenute imamo npr.: dokumente o stanju šuma i njihovu korištenju (dozvole i zabrane sječe šuma) u okviru granica Kapetanije, zatim o uzgoju poljoprivrednih kultura i stočarstvu (što je vidljivo i iz popisa podavanja kastavskih podložnika), tu su dokumenti o mlinovima na Rječini, a osobito su zanimljivi spisi o ribarenju i ribarstvu, naročito oni koji govore o razmeđivanju i dozvoli ribarstva (Volosko, Preluk, Rječina, Lučina), te planovi i programi o mogućnostima privređivanja (što je također naprijed spomenuto).

Kao potpisnike pohranjenih spisa (odluka, ukaza, potvrda, raznih dokumenata, korespondencije) nalazimo gotovo sve rektore riječkog kolegija, kastavske kapetane, niz kastavskih kancelara i notara (kao sastavljače pojedinih dokumenata različita sadržaja), predstavnike raznih komisija (imenovanih za rješavanje raznih sporova), visoke državne i vjerske službenike (biskupi, papa), pa i vladare (Ferdinand III, npr.).

S obzirom na nadnevak ili pak sadržaj, sačuvani su spisi ponajviše vezani uz Rijeku, Kastav, Veprinac, Mošćenice i Podbreg, a potom i za Grobnik, Lopaču, Drenovu, Mlaku, Trsat, Brseč, Mošćeničku Dragu, Lovran, Opatiju, Volosko, Preluk, Klanu, Podgrad, Buzet, Kozljak, Pazin, Bakar, Senj, pa i Pulu, Ljubljanu, Grac i Beč. U pogledu šireg područja spisi sadrže podatke, osim o Liburniji, još i o Istri, Kranjskoj itd.

Iz naprijed navedenih podataka o sadržaju arhiva riječkih isusovaca vidljiva je široka lepeza povijesne problematike u sačuvanoj arhivskoj građi riječkog isusovačkog kolegija. Osim toga, raznovrsnost sadržaja pojedinih dokumenata daje široku mogućnost znanstvene analize njihova sadržaja. Naime, vrlo je teško pojedini dokument svrstati u određenu kategoriju problematike iz prošlosti, jer je najčešće vrlo krhka granica između povijesnih izvora i izvora za pravna, politička, gospodarstvena i kulturna pitanja, odnosno pak za razmatranje socioloških, etničkih, demografskih i drugih problema na području na kojem su izvorni materijali tijekom vremena nastali.¹⁷

Ne ulazeći u razmatranje političkih i društvenih promjena i posljedica koje su isusovci svojim dolaskom i boravkom u gradu Rijeci i na području Kastavske gospoštije izazvali, jer to i nije zadatak ovoga rada, činjenica je da se zahvaljujući njihovoj marljivosti i brizi sačuvala arhivska građa ogromnog značenja. To je građa koja omogućava rasvjetljavanje niza povijesnih odrednica zbivanja i događaja, te strukture i razvoja društvenih odnosa na području nekadašnjih posjeda Devinaca i Walsecovaca, a u XVII i XVIII st. pod vrhovništvom isusovaca.

Osim toga, bez obzira na sve ono što je novo vrhovništvo isusovaca na području Kastva, Veprinca i Mošćenica donijelo, a što se u negativnom ili pozitivnom smislu — bez obzira na vremenske i prostorne kategorije — reflektiralo na život i djelatnost žitelja novostečenih, a potom i zadržanih područja, ostaje konstatacija da su isusovci o tome sačuvali potvrde koje nam u dobroj mjeri omogućuju rekonstrukciju cjelokupne prošlosti toga područja.¹⁸

S druge pak strane, konzultacija ostalih arhiva i arhivske građe te rijetke literature nesumnjivo će pridonijeti potpunom osvjetljavanju djelatnosti isusovačkog reda kao i povijesnog razvoja na području općine Kastav, Veprinac i Mošćenice, te značajnog punkta — Rijeke. Pri tome, mislimo ponajprije na arhivalije pohranjene u Historijskom arhivu Rijeka,¹⁹ Arhivu SR Slovenije u Ljubljani,²⁰ Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu,²¹ te Štajerskom zemaljskom arhivu u Grazu²² i drugima.²³

¹⁷ Tako npr. pojedini statuti ili statutarne odredbe mogu biti korišteni kao izvori za više znanstvenih disciplina. Oni podjednako daju podatke o pravnim, političkim, gospodarstvenim i kulturnim prilikama te stanju određenog geopolitičkog područja na kojem su tijekom vremena nastali.

¹⁸ Ferdo HAUPTMANN, *Rijeka. Od rimske Tarsatike do Hrvatsko-ugarske nagodbe*, Matica hrvatska 1951, Zagreb 1951, str. 66—67. Autor u djelu tek naznačuje problem isusovaca.

¹⁹ Uz ostalu arhivsku građu u riječkom Historijskom arhivu dio građe o isusovcima nalazi se u okviru fonda *Samostan reda sv. Augustina u Rijeci*. Vidi: *Vodič Historijskog arhiva u Rijeci*, Posebna izdanja, sv. 7, Historijski arhiv Pazin — Historijski arhiv Rijeka, Pazin-Rijeka 1980, str. 216—217; Antun HERLJEVIĆ, *Arhiv augustinskog samostana u Rijeci*, Jadranski zbornik, sv. VII/1966—1969, Rijeka-Pula 1969, str. 435—461.

²⁰ O pregledu arhivske građe za naznačeno područje u Arhivu SR Slovenije vidi: Ema UMEK, *Arhivsko gradivo za območje Istre, Reke, Hrvatskega Primorja in otokov v Arhivu SR Slovenije*, VHARiP, sv. XXIII, Pazin-Rijeka 1980, str. 237—240.

²¹ Vidi: Sime JURIC, *Rukopisna građa u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu koja se tiče Istre, Kvarnerskih otoka, Hrvatskog primorja, Podgorja i Gorskog kotara*, VHARiP, sv. XXIII, Pazin-Rijeka 1980, str. 215—223.

Prema tome, opsežni vremenski raspon, opsežnost sadržaja i široki spektar problematike sačuvanih spisa u arhivu »isusovačkog samostana« u Rijeci, vrijednost pokazatelja stanja i prilika na naznačenom području u razvijenom srednjem vijeku i začecima novovjekovnih povijesnih kretanja, zaslužuju pomnivo proučavanje ne samo znanstveno-kritičkih priređivača nego i znanstveno-kritičkih obrađivača povijesne građe.

Riassunto

LA RACCOLTA DI DOCUMENTI DEL COLLEGIO DEI PP. GESUITI DI FIUME NELL'ARCHIVIO DELLA CROAZIA A ZAGABRIA

In questa relazione ci limitiamo a riportare i dati basilari del materiale archivistico che è conservato nel »Arhiv Hrvatske« di Zagreb sotto il nome »Isusovački samostani — Rijeka« (Collegio dei PP. gesuiti — Fiume), segnatura VO—4 (Organizzazioni religiose). Questo fondo archivistico si formò grazie allo zelo dei padri gesuiti del Collegio di Rijeka che si stabilirono in questa città attorno al 1630 e vi rimasero fino all'abolizione dell'ordine nel 1773.

Nel testo, oltre ai dati basilari sul collegio fiumano dei gesuiti, si danno pure notizie importanti su questo fondo archivistico e precisamente sul numero delle buste che comprende, sull'ordinamento delle carte, sulle lingue e sulla scrittura, sul periodo di tempo e sull'estensione territoriale che abbraccia.

Si richiama inoltre l'attenzione degli studiosi sul grande valore che ha, per la ricerca e l'elaborazione scientifica, il materiale presentato per il suo contenuto storico, giuridico, ecclesiastico, economico, culturale ecc. legato al passato di Rijeka, Kastav, (Castua), Veprinac (Veprinaz) e Mošćenice (Moschenitze) nel periodo che va dal XV al XVIII secolo.

Marginalmente si fanno notare le possibilità che esistono per la comparazione di queste carte archivistiche con quelle custodite negli archivi nazionali di Rijeka, Pazin (Pisino), Ljubljana (Lubiana), Zagreb e in quelli esteri (Graz, Vienna).

Prevela: Ines Krota

²² U Štajerskom zemaljskom arhivu u Grazu (Das Steiermärchische Landesarchiv Graz) posebno su za ovo područje i razdoblje zanimljivi spisi **Meillerakten** iz grupe: XX Einzelne Städte und Märkte, f) Castua 1628—1635 (Nr. 1—6); 1) Fiume 1597—1622 (Nr. 1—9). Može se pretpostaviti da se arhivska građa sličnog karaktera nalazi i u grupi: XXI Städte und Märkte, d) Judenburg 1637—1768 (Nr. 1—13), te vjerojatno g) Laibach 1528—1628 (Nr. 1—5), kao i u nekim drugim fondovima. Sumarni prikaz arhivske građe u našim krajevima u tom arhivu vidi u: Danilo KLEN, **Štajerski zemaljski arhiv u Grazu (Das Steiermärchische Landesarchiv Graz, VHAiP, sv. XXIII, Pazin-Rijeka 1980, str. 307—310.**

²³ Mislimo na potrebu uvrštavanja arhivske građe u Historijskom arhivu u Pazinu, zatim i na građu koja se nalazi u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (vidi: Vera HOFMAN: **Pregled povijesne građe u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu koja se odnosi na Istru, Rijeku, Hrvatsko primorje s otocima (Krk, Cres, Lošinj i Rab) i Gorski kotar, VHAiP, sv. XXIII, Pazin-Rijeka 1980, 225—230.** Osim toga, trebalo bi pregledati i arhivsku građu pohranjenu u pojedinim župnim uredima te drugim arhivima koji posjeduju arhivalije sadržajem vezane uz geografsko područje Kvarnerskog zaljeva (npr.: Zadar, Dubrovnik, te Trst, Gorica, Venecija).